

**JOAN BURDEUS, entrevista a Franco «Bifo» Berardi,
«Ens hem tornat impotents polítics, cognitius i
sexuals», publicat a *Núvol*, 23 de febrer 2019.**

Franco «Bifo» Berardi és un eminent filòsof i agitador cultural que dilluns passat va visitar el CCCB per conversar amb l'assagista Ingrid Guardiola sobre com vivim el món a través de les pantalles. Berardi es va formar amb el filòsof però també psicoanalista Félix Guattari, etern número dos de Gilles Deleuze, fet que es nota en la rellevància de la dimensió psicològica, i això inclou sexual, per explicar tot allò que ens passa políticament. A les obres de Bifo, la crisi del treball precari, l'auge de l'autoritarisme o l'agonia del nostre sistema econòmic no són només problemes externs, sinó la manifestació de malalties de l'esperit. Un esperit que, només faltaria, és materialista, libidinal i, seguint aquella paraula tan lletja però tan suggestiva que van encunyar els seus mentors, rizomàtic.

Per què ens sentim impotents?

La impotència no és només la nostra condició política, també és la nostra condició psíquica. Tot plegat comença amb l'envelliment demogràfic, el declivi de la població

blanca, entenent «blanca» com aquella que es veu a ella mateixa com a culturalment, socialment i tècnicament superior. Precisament perquè el supremacisme blanc és també un supremasclisme blanc, el declivi polític, econòmic i sexual de la cultura blanca es converteix en un fenomen enormement desestabilitzador. Si volem entendre el que passa avui políticament ens cal partir de la frustració, del sentiment d'humiliació de la població occidental.

Aquest sentiment d'humiliació és un deliri o té una base real?

Té arrels profundes. La cultura de la modernitat ho identifica tot amb la potència: ja des de Maquiavel i Francis Bacon, els pensadors fonamentals de la política i la ciència moderna. Es fa equivaldre l'home, sobretot el mascle, amb la idea de potència. La modernitat és potència sexual i potència tècnica que signifiquen capacitat de submissió de l'altre. Maquiavel parla de la política del príncep com la capacitat de sotmetre la fortuna, és a dir, la imprevisibilitat dels esdeveniments, i la fortuna és una dona que ha de ser sotmesa i la seva submissió s'ha d'exhibir públicament. Aquesta vinculació profunda entre identitat sexual, política i econòmica és fonamental, i ara mateix s'està esfondrant.

No es pot entendre un fenomen com Trump o Salvini si no es parteix de la por psíquica i social de la majoria de la població blanca.

Aquesta crisi és el fruit de la mateixa lògica de la dominació, que és autodestructiva, o es deu a una revolució de tots aquests «altres» que han estat sotmesos històricament?

El capitalisme, des del seu origen, és un fenomen contradictori, que contínuament produeix crisis i efectes de violència. Però fins als anys 60 i 70, el capitalisme podia recuperar-se de les crisis a través de l'explotació colonial i, sobretot, de la possibilitat d'expansió econòmica i territorial. Ara, aquesta possibilitat d'expansió s'ha esgotat: el planeta està al caire del col·lapse ecològic, el nivell de consum està arribant als seus límits naturals; i també han aparegut límits culturals, perquè les forces que anomenem postcolonials o les experiències com el moviment feminista posen en crisi les bases de la societat capitalista. El problema és que, avui, la idea de futur vinculada a l'expansió no pot seguir existint. La crisi del capitalisme és endògena però hi ha forces que accentuen aquesta crisi, la classe obrera en el

segle passat i avui una multiplicitat de formes de vida i coneixement que floreixen a l'exterior del capitalisme.

Però el capitalisme no desapareix, està assajant l'enèsima mutació per tal de sobreviure.

El meu treball filosòfic té una referència central: 40 pàgines de Karl Marx en el segon volum dels *Grundrisse* (Elements fonamentals per a la crítica de l'economia política), que es coneixen com «El fragment sobre les màquines». En aquest text, Marx, de manera absolutament profètica, elabora una hipòtesi segons la qual el desenvolupament tècnic mateix, i parla literalment de màquines que es fan cada cop més intel·ligents, de la connexió entre màquina i intel·ligència humana, produirà un efecte paradoxal. D'una banda, es redueix el temps de treball necessari. Com que les màquines es fan més productives, nosaltres podem treballar menys. Però, al mateix temps, hi ha un efecte, una reacció de tipus capitalista. Com que el capital es fonamenta sobre l'explotació del treball humà, no pot conviure amb aquesta tendència. I què veiem que passa a la realitat? Que la reducció del temps de treball necessari es manifesta en forma d'atur, de misèria, de precarització. Aquest és el nucli fonamental de la crisi que estem vivint.

I tu creus que hi ha alguna cosa en la tecnologia digital que explota aquesta forma de treball de manera genuïnament nova.

Jo ho anomeno semiocapitalisme. La previsió de Marx es pot traduir en termes de la connexió entre la dimensió semiòtica i la dimensió laboral. El treball s'ha convertit en un treball majoritàriament semiòtic capaç de mobilitzar totalment la capacitat cognitiva de la humanitat. Aquesta activitat cognitiva s'explica a través de la producció de signes: el que fem a través de la pantalla i de la xarxa. El treball semiòtic té un caràcter particular, a diferència del treball muscular, que també és humà, naturalment, però que no consisteix en l'expressivitat central de l'ànima humana —si em permets fer servir aquesta expressió. L'activitat semiòtica és la producció de sentit, de significat, és l'ànima mateixa submergida en el procés de producció. Això també genera un efecte paradoxal: en el treball semiòtic som explotats però, al mateix temps, és l'activitat que millor expressa el nostre desig, la nostra capacitat relacional, el nostre erotisme. La nostra capacitat expressiva i libidinal és la que es troba explotada. Podem renunciar-hi? No, perquè no podem renunciar a expressar

el nostre desig. Però, al mateix temps, aquesta expressió produeix una trampa que ens obliga a assumir la nostra explotació. Aquesta paradoxa es troba al centre de la dificultat de subjectivació contemporània i es manifesta particularment en allò que anomenem «treball precari». El treball precari no té continuïtat salarial i es troba extremament fragmentat, però, al mateix temps, està vinculat a l'única possibilitat de socialització que tenim, la socialització semiòtica. El que s'ha precaritzat no és només el treball, és també la nostra ànima, la nostra capacitat expressiva.

Als teus llibres apuntes una possible sortida gràcies a la sensibilitat —el que és previ al llenguatge, preconscient, empàtic—, com si educar-nos en un estadi presemiòtic ens pogués alliberar d'aquest esclavatge.

Abans que res, què és la sensibilitat? La capacitat de codificar allò que no es pot dir amb les paraules ni amb signes digitals. La sensibilitat és l'excés que la connectivitat digital no pot resoldre. És, al cap i a la fi, l'ambigüitat. L'ambigüitat és el caràcter més profund de l'ésser humà, la capacitat de dir alguna cosa però sempre dir alguna cosa

més, de mantenir la porta de la interpretació oberta. La connexió digital tanca la porta de la interpretació: és blanc o negre, sí o no, u o zero. Això fa que la sintaxi es torni total en la relació humana. Però quan entrem a la dimensió pragmàtica de la comunicació entre éssers sensibles, la porta de la significació sempre roman oberta. Quan parlem, mai hem acabat la comunicació, sempre hi ha alguna cosa que no s'ha dit. Això és l'erotisme, això és la ironia. La intel·ligència artificial cognitiva pot fer un munt de coses, probablement tot, però no pot interpretar l'excés, no pot ironitzar, no pot comunicar a través de l'ambigüitat. Jo crec que la mutació que estem vivint és, precisament, que estem anant de la dimensió conjuntiva a la connectiva i estem perdent la sensibilitat. Què hem de fer, tornar al paradigma anterior? No ho crec, perquè la mutació que estem vivint és irreversible, sobretot en l'àmbit cognitiu. Aleshores... no ho sé! El que puc constatar és que la situació present és una situació de depressió massiva, psicopatologia global i incapacitat política de recompondre la subjectivitat. Si volem sortir d'aquesta situació, hem de recompondre la subjectivitat, i no conec una altra manera de recompondre subjectivitat que no sigui la solidaritat empàtica entre éssers humans. S'ha tornat impossible? Sembla que sí i,

per tant, aquí hi ha el problema i aquí hem de raonar. No podem proposar un retorn nostàlgic a formes antigues de comunicació. La mateixa paraula «empatia», ho confesso, no m'agrada perquè m'adono que dona una impressió merament sentimental, romàntica, i el problema de la sensibilitat és més profund, és un problema que pertany al procés de significació. Transformar signes, gestos, coses en significats i, al mateix temps, ambigüitzar-los, és el principal repte que ens trobem a nivell no només polític, també afectiu.

Ha existit mai un període històric en què la subjectivació política no acabés en aquesta sensació d'impotència?

Em sembla que es podria dir que el 68 és el moment en què hi ha hagut una convergència més alta entre intel·ligència i consciència sensible. El coneixement, la ciència i la tècnica havien arribat a un nivell molt alt sense dissociar-se encara de la sensibilitat, que és la capacitat de fer discriminacions intel·lectuals sense perdre la ironia. La intel·ligència és la capacitat d'escollir entre alternatives decidibles. Però quan ens enamorem no ens trobem davant d'una decisió que podem prendre de forma lògica, hi ha

alguna cosa que no es pot solucionar amb la intel·ligència. Per això ens cal la consciència sensible que fa més que decidir: es llança. Els anys 60 i 70 van ser un moment en què la consciència, no només la consciència de classe, també la consciència sensible, la percepció solidària dels altres, va donar a la humanitat la capacitat de complir un desafiament, d'embarcar-se en un procés d'alliberament que no comptava amb garanties. Es podien fer eleccions que eren al mateix temps intel·ligents i sensibles. En aquell moment, la solidaritat era quelcom totalment natural a la societat. A la teva pregunta jo responc que sí, que hi ha hagut un moment.

Com recuperem aquesta consciència sensible sense apagar les pantalles o, dit d'una altra manera, és possible la solidaritat sense el cara a cara?

Crec que la sensibilitat no és possible sense el cara a cara. No ho sé del tot, però crec que no. I també sé que no podem apagar les pantalles. Tu o jo podem apagar la pantalla, però això significa sostraure'ns de la relació social i el problema és, precisament, la relació social. El que estem vivint avui és una situació que sembla políticament i psíquica sense sortida. La sortida no la trobarem a través

de la política: la trobarem a través de la teràpia, de la poesia i de la reactivació de cossos eròtics que viuen a través de la pantalla. La pantalla és ineliminable en el moment actual, però els cossos poden reactivar la seva capacitat eròtica més enllà de la seva vinculació amb la pantalla. El 2011, que a Espanya va ser molt important —l'acampada del 15M—, va haver-hi un moment en què cossos i cervells relacionats a través de la pantalla van tenir la capacitat de reactivar el cos eròtic de la societat. No va durar gaire, però va ser un intent que jo penso que és l'única manera d'imaginar una sortida. No es tracta d'apagar la pantalla, sinó de reactivar el desig malgrat que la pantalla és la forma principal de comunicació humana.

Trump i Salvini també han reactivat aquest desig

És clar que sí: el desig no sempre és un bon amic, gentil i empàtic. Jo sé que el feixisme —i faig servir aquesta paraula sabent que les coses són més complicades—, té la seva arrel en l'inconscient. L'agressivitat és una forma perversa en el sentit Freudià clàssic del terme. La perversió del desig es fonamenta sobre la humiliació: quan la majoria de la població ha estat humiliada pel neoliberalisme, per l'esquerra

—perquè l'esquerra s'ha convertit en un instrument del capitalisme financer—, quan la població ha estat humiliada per les mateixes forces polítiques amb les quals s'identificava, s'ha posat en marxa una perversió del desig que es manifesta en formes d'agressivitat i desig de venjança. Compte, perquè la venjança és una forma d'imaginació perillosa, perquè no escolta raons. Quan ens sentim humiliats només ens interessa humiliar l'humiliador. Si això implica la meva pròpia desgràcia, no importa. No es pot explicar d'una altra manera el que està passant. Els treballadors blancs del món occidental han estat humiliats pel clintonisme, el blairisme, el neoliberalisme i l'esquerra. Ser humiliats pels mateixos en què tenies confiança ha produït un desig totalment nihilista de venjança i aquest desig no s'apagarà sense la destrucció de la societat democràtica. No hi haurà cap retorn a la democràcia. Pensar que l'alternativa al trumpisme és la democràcia macronista és una idea perillosa. Això multiplica el desig de venjança.

En teu últim llibre parles de la segona vinguda que necessitem per salvar-nos.

En una situació apocalíptica com aquesta hem d'interpretar el que està passant. No és casualitat que l'única persona que troba paraules avui dia sigui el senyor Mario Bergoglio, que és un expert en l'apocalipsi. Què és la segona vinguda que estem esperant? Jo puc dir que és la segona vinguda del comunisme. L'única manera per evitar la catàstrofe que ja estem vivint és la redistribució de la riquesa produïda, reducció del temps de treball per a tothom, igualtat i reactivació del plaer de la vida. Sostroure la vida i l'activitat de la relació laboral i salarial. Hem de ser actius fora del xantatge salarial. Jo anomeno l'activitat fora del xantatge salarial, «comunisme». Desafortunadament, la paraula comunisme té molt mala fama. Acabo de produir una pel·lícula amb amics que es diu «Comunisme futur», que no té res a veure amb la revolució soviètica. No es tracta de tornar a la vella idea laborista, sinó l'alliberament de la humanitat de la relació salarial.

Però abans has dit que això no arribaria a través de la política...

És clar, perquè què és la política? En el sentit clàssic, tornem a la definició maquiavèlica que entén la política com la submissió de la fortuna. Però la fortuna és la infinita

complexitat dels esdeveniments humans. A la modernitat, això era possible perquè els poderosos tenien el monopoli de la informació i podien controlar els processos políticament. Però quan la complexitat i la velocitat de la informació esdevé infinita i impossible de controlar, l'activitat que hem anomenat política, és a dir, el govern del centre sobre la multiplicitat d'esdeveniments, esdevé impossible. No podem retornar a una governança centralitzada del cos social, hem de partir del cos social mateix i, en concret, del sofriment del cos social. Em refereixo especialment al sofriment dels treballadors cognitius, a la depressió massiva, a les crisis de pànic, a l'auge del suïcidi entre les noves generacions, a la solitud massiva dels treballadors precaris. Quan parlo amb els meus estudiants de política m'escolten una mica, però quan parlo de sofriment psíquic, m'escolten molt. D'aquí és on hem de partir per reinventar la política, que no té res a veure amb la política que hem conegut fins ara.